

THEMA
**Onzeker
bestaan**

zin in zorg

Tegenspoed **ALS**
LOUTEREND VUUR

Omgaan met
ONZEKERE PATIËNTEN

Laat je
ONDERBREKEN!

relief
CHRISTELIJKE VERENIGING VAN ZORGAANBIEDERS

11

17

4

14

12

Onzekeer bestaan

- 3 Wout Huizing:
ONZEKER BESTAAN
- 4 Mijn inspiratie in de zorg:
**MENSLIEVENDE ZORG
OP VAKANTIE**
- 5 Zinspiratie:
NIET KIJKEN!
- 6 Hoofdartikel:
**TEGENSPOED ALS
LOUTEREND VUUR**
- 9 Boekrecensies
- 10 Carlo Leget:
ONZEKERHEID
- 11 Zorg in beeld
**RINA ARENDSE:
VERTROUWEN**
- 12 Ethiek in de praktijk
**OMGAAN MET
ONZEKERE PATIËNTEN**
- 14 Zorgrelatie:
IN LIJNTJES DENKEN
- 17 Zinnebeeld:
**WAAR WOORDEN
TEKORTSCHIETEN**
- 18 Doorgelicht:
DERK STEGEMAN
- 20 Academieaanbod
- 21 Nieuws van Reliëf
- 22 Brechtje Hallo:
**ALLES ONDER
CONTROLE**
- 23 Tips
- 24 Tekenen met Eva

Het thema van dit nummer van *Zin in Zorg* zou een thema kunnen zijn voor elk nummer. Immers, het leven zit vol onzekerheid. In de ochtend weet je niet hoe de avond eruit zal zien. Niemand kan de toekomst voorspellen. In de gezondheidszorg weten we er alles van. Zo veel mensen leven met onzekerheid. Wat de uitslag van een onderzoek zal zijn. Of je zult herstellen van je ziekte. Onzeker hoe te leven met een handicap. In dit nummer komen in beeld: een jongetje in een rolstoel, mensen die verder moeten na een hersenbloeding, Rina die geheel afhankelijk is van zorg, Anke (25 jaar) met een progressieve spierziekte, Henny die borstkanker heeft.

In de zorg weten we van leven met onzekerheid. En breder in de samenleving zijn we het ons weer terdege bewust: door corona die het 'gewone leven' plat heeft gelegd, de oorlogssituatie in Oekraïne, stijgende energieprijzen en groeiende armoede, de opvang van vluchtelingen en stikstofproblematiek. Hoe ga je om met zo veel onzekerheid?

De theoloog Borgman betoogt dat juist in deze onzekere tijden de zin van

Wout Huizing
*is stafmedewerker
bij Reliëf*

de zorg duidelijk wordt, namelijk 'zorgen als tegenspoed toeslaat'. Zorgprofessionals 'kunnen ons misschien weer leren niet in paniek te raken van onverwachte tegenspoed, maar te geloven dat we geroepen zijn die het hoofd te bieden'.

We doen met dit nummer waartoe directeur Derk Stegeman ons oproept: laat je onderbreken! Ren niet door, maar sta stil bij de nood van anderen, laat je raken. Barmhartigheid moet je leren. Een passende oproep in deze tijd van het jaar, waarin we Kerst vieren. God wil het onzekere bestaan van mensen delen. In een kwetsbaar kind laat God zich kennen. Zo verschijnt Gods menslievendheid, door náást de ander te gaan staan. Laat je met het lezen van deze *Zin in Zorg* even onderbreken en neem ook tijd voor de foto's, illustraties en tekeningen.

Met dit redactioneel heb ik het stokje overgenomen van redactievoorzitter Michael Kolen die we danken voor zijn jarenlange inzet. Als stafmedewerker van Reliëf was ik reeds lid van de redactie en pak ik deze nieuwe taak met plezier op.

Menslievende Zorg op vakantie

Menslievende zorg gebeurt overal. En op de meest onverwachte plekken. Zoervaarde ik een beeld van Menslievende Zorg afgelopen zomer. We waren met het gezin bij een uitzichtpunt in het zuiden van Bretagne. Vanaf dit punt kon je over rotsen klimmen om bij de zee te komen. Na zeker twintig minuten klimmen en klauteren kwamen we bij de kustlijn. Tot mijn stomme verbazing zag ik, op het moment dat we bij de zee aankwamen, een jongetje in een rolstoel zitten. De wielen van zijn stoel half in zee. Hij had een netje in zijn hand en een emmertje dreef bij hem in de buurt. Hoe kwam dit kind op deze afgelegen plek? Hadden ze hem getild? En zijn rolstoel gesjouwd? Het was voor mij, met mijn gezonde benen en kleine rugzak al een toer geweest om hier te komen. Een stukje bij hem vandaan liep een vrouw, misschien

**'MENS LIEVENDE ZORG DAAGT UIT OM NIET BIJ
VOORBAAT AL TE ZEGGEN: 'DIT GAAT NIET LUKKEN.'**

zijn moeder? Zij hield hem duidelijk in de gaten, maar ging ook op zoek naar schelpen en liep dan een eindje bij hem vandaan. Zeker een uur zag ik hem in de weer met zijn netje. Op zoek naar visjes en krabbetjes, zoals alle kinderen die deze mooie dag op deze plek waren.

Terwijl ik naar dit jongetje en zijn moeder keek, dacht ik, dit is voor mij Menslievende Zorg. Menslievende Zorg gaat niet over 'de weg van de minste weerstand' en ook niet over de 'gebaande

paden.' Menslievende Zorg daagt ons uit om niet bij voorbaat al te zeggen: 'Dit gaat niet lukken.' Juist niet, Menslievende Zorg vraagt van ons om uithoudingsvermogen en moed. Net zoals deze moeder zullen we af en toe moeten klimmen en klauteren en krijgen we natte voeten, maar levert dat niet juist die voldoening op? Dat plezier wat ons werk zo mooi maakt? Ik hoop dat er iemand zal zijn, die als ik zorg nodig zal hebben, de moed heeft om mijn rolstoel tot halverwege de wielen in zee te duwen.

‘Niet kijken! Die vrouw is ongelukkig!’

Zo leerden we vroeger dat wegkijken van iemand met een beperking een vorm van fatsoen was. Maar het was uiteraard gecultiveerde onmacht. De etsen van Käthe Kollwitz leren anders. Je móet kijken! Die vrouw is ongelukkig! Zorgen begint met zien. Hoe kun je je naaste naar wie je niet kijkt liefhebben?

Sterker
dan
ooit

Wie vertrouwt er nog op dat het goed kan komen met de zorg, de maatschappelijke verhoudingen, de aarde? Wie kan er nog omgaan met serieuze tegenslag? Jonge mensen die vandaag de dag laatdunkend *snowflakes* worden genoemd, omdat ze zo weinig weerstand hebben als het even tegenzit, zijn het beeld van een collectief onvermogen.

Erik Borgman

Tegenspoed als louterend vuur

De zorg dreigt ook zonder corona op 'code zwart' te gaan. Dat wil zeggen dat niet alleen de planbare zorg zal worden uitgesteld of de niet-noodzakelijke zorg niet meer kan worden gegeven, maar dat zelfs de noodzakelijke zorg niet langer gegarandeerd zal kunnen worden.

De inzet van een dergelijk bericht is dat deze ramp koste wat kost voorkomen dient te worden en er ingrijpende maatregelen nodig zijn. De gedachte dat er zich nu eenmaal met enige regelmaat onverwachte problemen aandienen die moeten worden opgelost, lijkt verdwenen. Omdat dergelijke problemen toch regelmatig de kop opsteken, verkeren we voortdurend in een staat van latente paniek en zelfs wanhoop.

Tegenspoed als vuur

'Tegenspoed gedraagt zich als vuur', preekte kerkvader Aurelius Augustinus (354-430) in 410 tijdens de plundering van Rome door de Visigoten. 'Bent u goud als hij op uw weg komt, dan loutert hij u, bent u kaf als hij op uw weg komt, dan verbrandt hij u'. Augustinus onderschatte de ernst van de situatie niet. 'De wereld wordt verwoest', zo constateerde hij. 'De

wereld wordt vertrapt als olijven in de pers.' Net als mensen in onze tijd vroegen mensen in zijn tijd zich af, wat daarvan te denken en hoe erop te reageren. Augustinus' advies is verrassend. Hij zegt niet dat de tegenspoed de eigen schuld was van zijn tijdgenoten en zij ervoor hadden moeten zorgen dat hij hun niet overkwam. Augustinus zegt ook niet dat ze op God moeten vertrouwen om de tegenspoed af te wenden en verwijt hun geen gebrek aan geloof.

Augustinus spoort zijn toehoorders aan op de tegenspoed te reageren zoals de leerlingen van Jezus reageerden toen zij in een boot op het meer zaten, terwijl het begon te stormen en Jezus op een kussen lag te slapen. In hun angst maakten zij Jezus wakker waarna Hij opstaat om wind en water te bedaren. Als het stormt en de golven hoog gaan, zo meent Augustinus, moeten wij Christus wekken, dat wil zeggen het geloof waarmee Christus in ons woont. Dan geven wij er blijk van goud te zijn en geen kaf.

De logica van geweld, uitbuiting en egoïsme doorbreken

Dit wekken van Jezus komt wat Augustinus betreft neer op worden zoals Hij was: zachtmoedig, medelijdend met degenen die lijden, op de bres staand voor zwakken. 'Laat uw gastvrijheid in deze tijd van

**Volwassen zelfvertrouwen is
gefundeerd in godsvertrouwen**

Prof. Dr. Erik Borgman

(Amsterdam, 1957) is lekenordinaar en hoogleraar Publieke Theologie aan Tilburg University. Hij is voormalig Theoloog des Vaderlands (2012) en publiceert op het grensgebied van de systematische theologie en maatschappelijke ontwikkelingen. Hij publiceerde onder meer *'Leven van wat komt: Een katholiek uitzicht op de samenleving'* (2017) en *Alle dingen nieuw: een theologische visie voor de 21e eeuw* (2020).

vele vluchtelingen, behoeftigen en noodlijdenden overvloedig zijn', zo bezweert hij zijn toehoorders, 'en uw goede werken ook.' Kortom: 'Laten de christenen doen wat Christus beveelt.' Dat wil zeggen de hongerigen spijzen en de dorstigen laven, de naakten kleden en de vreemdelingen herbergen, de zieken verzorgen, de gevangenen bezoeken en de doden begraven (vgl. Matteüs 25,31-40) – de werken van barmhartigheid.

Paus Franciscus heeft in 2015 in zijn encycliek *Laudato si'* aan deze reeks nog de zorg voor de aarde als ons gemeenschappelijk huis toegevoegd. Deze zorg ziet hij als een samenvatting van de traditionele werken van barmhartigheid en hij beschrijft hem als het stellen van eenvoudige dagelijkse gebaren, waarbij wij de logica van geweld, uitbuiting en egoïsme doorbreken. Op tegenspoed reageer je niet door te proberen te voorkomen dat er ooit nog tegenspoed zal zijn. Op tegenspoed reageer je door de effecten ervan te pareren en daarvoor verantwoordelijkheid te nemen.

Weer gaan zorgen

Als de zorg onder druk staat, moeten we weer gaan zorgen. Terug naar waar het in de zorg om begonnen is: dat als iemand valt, om welke reden dan ook, wij de plicht hebben zijn of haar wonden te verzorgen en haar of hem overeind te helpen. In deze zin is de vraag of de zorg in de toekomst nog wel mogelijk is, een perverse vraag. De vraag is niet of wij kunnen of willen zorgen, de noodzaak

om te zorgen is met het menszijn ingegeven. Iedereen heeft zorg nodig. Mensen wijs maken dat zij eerst en vooral voor zichzelf moeten zorgen om zo de samenleving geld en de inzet van arbeidskracht te besparen, betekent de zaken op zijn kop zetten. Iedereen heeft zorg van anderen nodig en zelfs zelfvertrouwen krijg je doordat anderen je vertrouwen geven. Niet meer dan je aankunt, maar voldoende om te ontdekken dat je meer aankunt dan je dacht.

Er verandert iets fundamenteel als je het bestaan niet ziet als een opeenvolging van mogelijk catastrofale bedreigingen, maar als een ruimte van ontvangen vertrouwen. Zoals de eerste Johannesbrief het formuleert: 'Nu al zijn wij kinderen van God en wat wij zullen zijn is nog niet aan het licht gekomen' (1 Johannes 3,2). Of in de termen van Augustinus: wij zijn ertoe bestemd goud te zijn en zullen blijken nog veel meer te zijn dan goud, als wij met vertrouwen ingaan op wat wij te doen krijgen.

Zelfvertrouwen en godsvertrouwen

Ik raak er steeds meer van overtuigd dat volwassen zelfvertrouwen gefundeerd is in godsvertrouwen. Dat wil zeggen in het vertrouwen in Degene die jou het vertrouwen geeft in deze situatie een betekenisvolle bijdrage te leveren. Met Pinksteren 1961 schreef de Zweedse econoom, jurist en diplomaat Dag Hammarskjöld (1905-1961), die op dat moment secretaris-generaal was van de Verenigde Naties:

Ik weet niet wie – of wat – de vraag stelde. Ik weet niet wanneer hij gesteld werd. Ik herinner me niet dat ik antwoordde. Maar een keer antwoordde ik ja aan iemand – of iets. Vanaf dat moment heb ik de zekerheid dat het bestaan zinvol is en dat mijn leven, in onderwerping, een doel heeft. Vanaf dat moment heb ik geweten wat het is 'niet om te zien', of 'zich niet te bekommeren om de dag van morgen'.

Toen hij zich niet langer kon laten bepalen door zijn eigen visie op de vraag waar al dan niet perspectief in te vinden was, kon Hammarskjöld met volle overgave doen wat zich als mogelijk en noodzakelijk aandiende.

De zin van de zorg is zorgen als tegenspoed toeslaat. Dat gebeurt altijd onverwacht en ongepland. Daarop op de juiste manier inspelen in de kern van zorg. Daar zijn zorgverleners goed in en dat maakt ze tot goud dat steeds verder wordt gelouterd. Zij kunnen ons misschien ook weer leren niet in paniek te raken van onverwachte tegenspoed, maar te geloven dat we groepen zijn die het hoofd te bieden.

*Of de zorg toekomst heeft,
is een perverse vraag*

Oergroen

Gedichten • Jantine de Jong • Uitgeverij Elikser

• ISBN: 9789463654272 • € 22,50

Op haar zeventigste brengt Jantine de Jong haar eerste dichtbundel uit. Een verzameling van reisgedichten die ze in de loop der jaren gemaakt heeft, sommige al veertig jaar oud. We reizen met de dichter mee haar leven door en langs de plaatsen die zij aandoet; Duitsland, Friesland, Frankrijk, Turkije, Israël. Via de landen en de gedichten, omlijst met enkele begeleidende of verklarende notities, lezen we over haar leven en persoonlijke geloofsontwikkeling. De gedichten zijn dan weer diep en ingetogen en soms ook licht en met humor geschreven. Een bijzondere en inspirerende verzameling! Een klein voorproefje mag natuurlijk niet ontbreken, een stukje uit: Mijn land Anno Domini 2022:

*Ik droomde dat de armoede verdween,
En 'eerlijk zullen we delen' werd ingevoerd.
De ministers bogen diep
En zeiden: nu zijn wij echt geroerd.
Want dit is in de wereld nog nooit gelukt,
Wat wij hebben tot stand gebracht,
Dat is een groots product!
Zoals het oude lied ons zingt,
Wij zijn als mens gelijk.*

(TS)

Gezichten van een onzeker bestaan

Veertien portretten • Raad voor Volksgezondheid & Samenleving

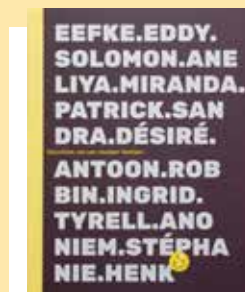
• ISBN: 9789057323041 • Uitgever springerij • 2021 • gratis te downloaden via raadrvs.nl

En verhalenboek met vijftien portretten van Nederlanders die leven in bestaansonzekerheid. Het geeft een goede inkijk in wat bestaansonzekerheid met een mens en zijn gezondheid doet en vooral ook hoe moeizaam de weg hieruit is. De lezer 'luistert' als het ware naar mensen wier leven voor een groot deel in de overlevingsmodus staat. Verhalen over terugkerende zoektochten naar een geschikte woonplek, een passende baan, chronische stress en gezondheidsproblemen. Wet- en regelgeving die hen juist uit deze neerwaartse spiraal zou moeten helpen, verergert vaak de problematiek.

Wat bij het lezen van de portretten vooral opvalt is dat bestaansonzekerheid gemakkelijker ontstaat dan menigeen denkt. Ongelukkige keuzes, ingrijpende levensgebeurtenissen, of maatschappelijke ontwikkelingen zoals groeiende wachtlijsten

in zorg en flexibilisering van de arbeidsmarkt, het zijn vaak juist zaken waar een mens niet veel aan kan doen die grondslag zijn voor de bestaansonzekerheid. Verder lezen we over een overheid die voor deze mensen als een onbereikbare hulp aanvoelt. Bestaansonzekerheid heeft diverse gezichten met vergelijkbare gevolgen als stress en onzekerheid over morgen. Dit boek portretteert deze mensen op mooie wijze met veel afbeeldingen en vertelt ongelofelijk openhartig over het knokken om iedere dag weer het hoofd boven water te houden. Een aanrader.

(PdV)

Onzekerheid

In december verschijnen overal weer kerststalletjes. Jozef en Maria met hun kindje, de os en de ezel: het ziet eruit als een vredig familietafereeltje. Warm en vertrouwd, vooral als er leuke kaarsjes omheen staan. Wie heeft er nog een vermoeden van

de diepe onzekerheid die deze twee mensen gevoeld moeten hebben, weg uit hun vertrouwde omgeving, kwetsbaar, en nergens een plaats om hun kind ter wereld te brengen? Is het je überhaupt voor te stellen hoe het is om hoogzwanger te moeten vluchten en nergens welkom te zijn?

Onzekerheid is van alle tijden en plaatsen. De afgelopen jaren zijn we dat meer dan ooit ook zelf gaan voelen. Wie rekende er in 2019 mee dat we een jaar later niet meer mochten reizen en een avondklok zouden krijgen? Wie had begin dit jaar kunnen vermoeden dat er een brute oorlog gestart zou worden aan de grenzen van Europa? Wie had

Carlo Leget is hoogleraar Zorghethiek en bijzonder hoogleraar Palliatieve zorg aan de Universiteit voor Humanistiek.

deze zomer kunnen vermoeden dat we zorgen zouden hebben om ons huis warm te stoken in de winter?

Het is duidelijk dat we in een tijdperk leven waarin oude structuren en zekerheden aan het instorten zijn. We zullen

moeten leren leven met fundamentele onzekerheden en ons voorbereiden op diepgaande veranderingen. Daarbij zouden we veel kunnen leren van mensen wier leven al jarenlang getekend is door onzekerheid. Ik leer zelf veel van mijn Braziliaanse vriendin Mary. Voor haar is niets vanzelfsprekend. Haar lijfspreuk is 'Let's see'. Ze is dankbaar voor iedere dag en leeft veel meer in het hier en nu dan ik. Ze werkt gestaag aan een betere wereld. Haar vertrouwen in het leven doet denken aan die twee mensen, lang geleden, die zochten naar een plekje om nieuw leven ter wereld te brengen. Die omgang met onzekerheid, nuchter en vol vertrouwen, wens ik ons allen toe.

Rina Arendse

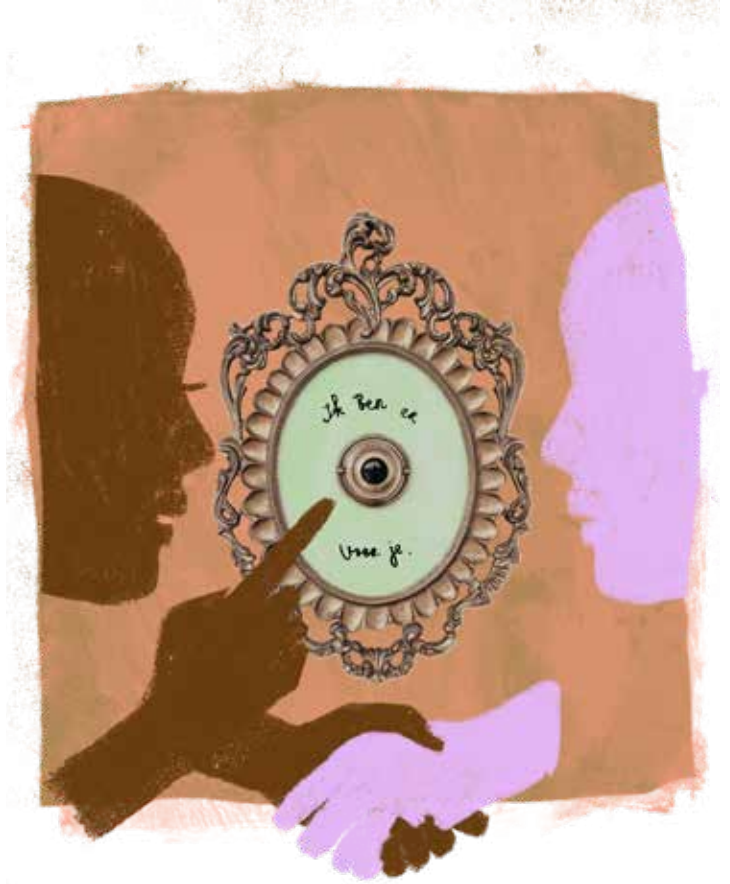
Rina Arendse (60) kent een liggend bestaan. Ze is afhankelijk van zorg. Dit zal altijd zo blijven. In het Nederlandse zorgstelsel moeten mensen zoals Rina toch telkens beoordeeld worden. Dan wordt vastgesteld wat we al weten: ze hebben zorg nodig. Het kan ook anders, wanneer we vertrouwen centraal stellen. Teken daarom het manifest: www.mensmetnaam.nl.

Omgaan met onzekere patiënten

DE CASUS

Anke is 25 jaar en woont sinds drie jaar in een groepswoning voor jongeren met niet aangeboren hersenletsel. Door een progressieve spierziekte is Anke afhankelijk van een elektrische rolstoel. Communiceren doet ze via een stemcomputer. Met haar rechterhand bedient ze een robotarm. Ze heeft een warme band met haar familie; moeder en twee zussen. De vader van Anke is overleden aan dezelfde, erfelijke spierziekte. 's Nachts wordt Anke beademd via een neus-mondmasker. Elke avond is ze bang dat er 's nachts iets mis zal gaan met het beademingsmasker en dat ze in haar slaap zal stikken. Ook al verzekeren de zorgmedewerkers haar keer op keer dat het masker echt goed is aangebracht; Anke blijft angstig en drukt 's avonds en 's nachts herhaaldelijk op de bel. Ook omdat ze graag wil dat alles in en rondom haar bed precies goed ligt zodat ze zelf, met behulp van de robotarm, spulletjes kan pakken. De zorgmedewerkers willen haar zoveel mogelijk tegemoetkomen en geruststellen maar daar lijkt steeds meer voor nodig te zijn. De vraag tijdens het moreel beraad is dan ook: is het goede zorg om 's avonds en 's nachts telkens naar Anke toe te gaan als zij herhaaldelijk op de bel drukt?

Spanning en irritatie

In het team levert deze situatie spanning op. Sommige zorgmedewerkers raken geïrriteerd wanneer Anke belt, terwijl er nog geen tien minuten daarvoor ook al iemand langs is geweest. Bovendien lijkt er steeds meer bij te komen; het klokje dat precies op de juiste plek moet staan, een knuffel die exact op dezelfde plek in bed moet liggen, het gordijn waar geen streepje licht door mag komen. Het begint te lijken op controledwang en het einde lijkt zoek. Op sommige avonden zijn de medewerkers hier zo veel tijd mee kwijt dat de zorg voor andere bewoners in het gedrang komt. Wat ook een rol speelt is dat Anke steeds somberder lijkt te worden en niet meer, zoals eerder, met een grapje kan worden opgebeurd. Er zijn ook medewerkers die niet zo zwaar aan de vele verzoekjes van Anke tillen. Het is wat hen betreft een kleine moeite om de spulletjes van Anke goed te leggen en het beademingsmasker nog eens te checken.

De waarden achter de emoties

Eén van deze medewerkers is van dezelfde leeftijd als Anke. Tijdens het moreel beraad verzucht ze 'Stel je toch eens voor dat je bijna niet meer kunt bewegen. Wat lijkt me dat ontzettend eng. Ik zou ook willen dat alles precies op de goede manier wordt gedaan voor het slapen gaan.' Het team bedenkt met elkaar welke waarden er achter de angst van Anke schuilgaan en komen uit op 'veiligheid', 'geborgenheid' en 'vertrouwen'. Met name deze laatste waarde komt binnen bij de teamleden; het is nogal wat om te moeten vertrouwen op anderen als het om je leven gaat.

Ook de irritatie die sommige medewerkers ervaren wordt onderzocht. Eén van de medewerkers die af en toe flink geïrriteerd raakt geeft toe dat ze zich schaamt voor dit gevoel. Het hoort toch niet om als bevlogen zorgmedewerker kriegelig te worden van de hulpvraag van iemand die toch al zo kwetsbaar en afhankelijk is. Het lucht op dat deze emotie herkend wordt en er mag zijn. Wanneer de irritatie verder onder de loep wordt genomen ontdekken de teamleden welke waarden er voor hen onder druk staan: rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, zorgzaamheid. Met name de waarde rechtvaardigheid weegt zwaar omdat er stelselmatig minder tijd en aandacht voor andere bewoners overblijft. Maar ook de waarde

zorgzaamheid is van belang omdat teamleden twijfelen of Anke er wel bij gebaat is wanneer er teveel wordt toegegeven aan haar verzoeken.

Energie en begrip

Wanneer de waarden voor de betrokkenen in kaart zijn gebracht geven de teamleden aan dat zij, ondanks hun eigen irritatie, het wel goede zorg vinden om naar Anke toe te gaan, ook wanneer zij herhaaldelijk op de bel drukt. Vervolgens onderzoekt het team welke mogelijkheden er zijn om ervoor te zorgen dat Anke zich minder angstig voelt, waardoor zij wellicht ook minder vaak om hulp zal vragen. Dit laatste is ook van belang omdat er tijdens de nachtdienst slechts twee verzorgenden aanwezig zijn. Hierdoor is het niet mogelijk om altijd onmiddellijk te reageren op een roep om hulp van Anke of andere bewoners.

Er komt energie in het moreel beraad wanneer de teamleden hun creativiteit de vrije loop laten om tot handelingsalternatieven te komen. Uit deze brainstorm blijven een aantal ideeën over die de komende tijd in gang zullen worden gezet. De zorgmedewerkers zullen elke keer wanneer zij het beademingsmasker aanbrengen elke handeling hardop uitspreken. Omdat Anke erg van muziek houdt, wordt een muziektherapeut ingeschakeld om Anke te ondersteunen in haar ziekteproces. De zussen van Anke wordt gevraagd om liedjes

en verhalen in te zingen en te spreken zodat Anke's avonds naar hun vertrouwde stemmen kan luisteren. De geestelijk verzorger stelt voor dat de zorgmedewerkers elke keer wanneer ze Anke hebben geholpen de vraag stellen 'Kan ik nog iets voor je doen?'. Dit om het vertrouwen van Anke in de zorgmedewerkers te versterken en ook om te helpen voorkomen dat de zorgmedewerkers terug moeten komen, omdat ze iets zijn vergeten.

In de praktijk blijken deze ideeën goed uit te werken. De angst van Anke om te stikken in haar slaap neemt af en ze belt 's avonds en 's nachts aanzienlijk minder vaak. Wanneer ze soms toch valt in het veelvuldige bellen is er bij de zorgmedewerkers meer begrip; voor zowel de emoties van Anke als die van zichzelf.

HET LUCHT OP DAT DEZE
EMOTIE HERKEND WORDT EN
ER MAG ZIJN

Iepie Kroese is trainer ethiek en zingeving bij Reliëf.

Zij verzorgt onder andere trainingen op het gebied van moreel beraad, zingeving, verbindend communiceren en schrijvend bezinnen.

Meer weten?

ikroese@relief.nl

In lijntjes denken

Als psycholoog in een geriatriesch revalidatiecentrum zie ik hoe mensen hun best doen om te herstellen na bijvoorbeeld een hersenbloeding. Het blijft wonderlijk te zien, hoe verschillend mensen omgaan met de beperkingen en onzekerheden waar ze mee te maken hebben. Zowel het proces van herstel als de toekomstperspectieven zijn onzeker. De vraag 'Zal ik straks weer naar huis kunnen of moet ik hier blijven?' wordt vaak hardop gesteld en misschien nog wel vaker gedacht. Ook voor alle mensen om hen heen is de toekomst onzeker.

Mooi vind ik de samenwerking met andere therapeuten. En dat zijn er veel! De fysio- en ergotherapeuten trainen patiënten, zodat ze ondanks hun halfzijdige verlamming weer zelfstandig kunnen bewegen. Logopedisten en psychologen focussen op de minder zichtbare

problemen als problemen met praten, begrijpen, plannen, concentreren en/of handelen.

Hoewel we de revalidant graag meer duidelijkheid willen geven over wat de toekomst gaat brengen, kunnen we dat vaak niet snel. Het is ook voor therapeuten puzzelen in de geriatrische revalidatie omdat we te maken hebben met een combinatie van ziekten en ouderdomsverschijnselen waarbovenop het CVA komt. Een inschatting maken van het herstel is best lastig.

Vanuit de vakgroep psychologie geven we een paar keer per week cognitieve revalidatie. We komen dan met meerdere revalidanten bij elkaar en zoeken naar manieren om met mentale problemen – en dus ook de onzekerheden – om te gaan. We geven dan ook aandacht aan de emotionele veranderingen. Hoe ga je om met het plotse wegvallen van mogelijkheden? Hoe ga je om met onzekerheid over de toekomst? Wat doet het gescheiden zijn van je naasten met je?

Het raakt me hoe koppels vertellen over wat ze meemaken. Bijvoorbeeld over de gescheiden beleving van het moment van de hersenbloeding. Mevrouw Backer vertelde ons hoe zij in de ambulance lag en dacht dat het einde gekomen was. Haar man reed achter de ambulance aan met dezelfde

**Het blijft wonderlijk te zien,
hoe verschillend mensen
omgaan met hun beperkingen
en onzekerheden**

gedachte. Omdat zij in het ziekenhuis bleef en daarna naar onze revalidatieafdeling verhuisde, was er weinig kans samen erover te spreken. In hun 62-jarig huwelijk hebben ze veel spannende dingen meegemaakt maar 'vroeger konden we over de dingen die we meemaakten samen praten. Nu liggen we alleen in ons bed en maken we ons zorgen over de ander.'

Meneer Hendriksen beaamt dat hij baalt van zijn machteloosheid dat hij een beroep moet doen op zijn familie. Als we samen zijn zoon bellen, zegt hij: 'Sorry, het is weer zover. Ik heb je nodig.' Hij wil eigenlijk niemand lastigvallen maar heeft familie nodig nu zijn hoofd hem soms in de steek laat. Zijn zoon wil niets liever dan helpen, maar moet ook gewoon werken.

Tijdens de revalidatie ontstaan soms nieuwe verbindingen. Meneer Hendriks en mevrouw Backer ontmoeten elkaar bij de denkwijzertraining. Als lotgenoten begrijpen ze elkaar zonder veel woorden. Volgens mevrouw Backer is het een cadeautje. Meneer Hendriks kan lopen en is zo galant dat hij haar overal heen rijdt. En zij kan voor hem dingen verwoorden als hij verstrikt raakt in zijn betoog.

Beiden helpen ze mevrouw Wensveen. Haar man

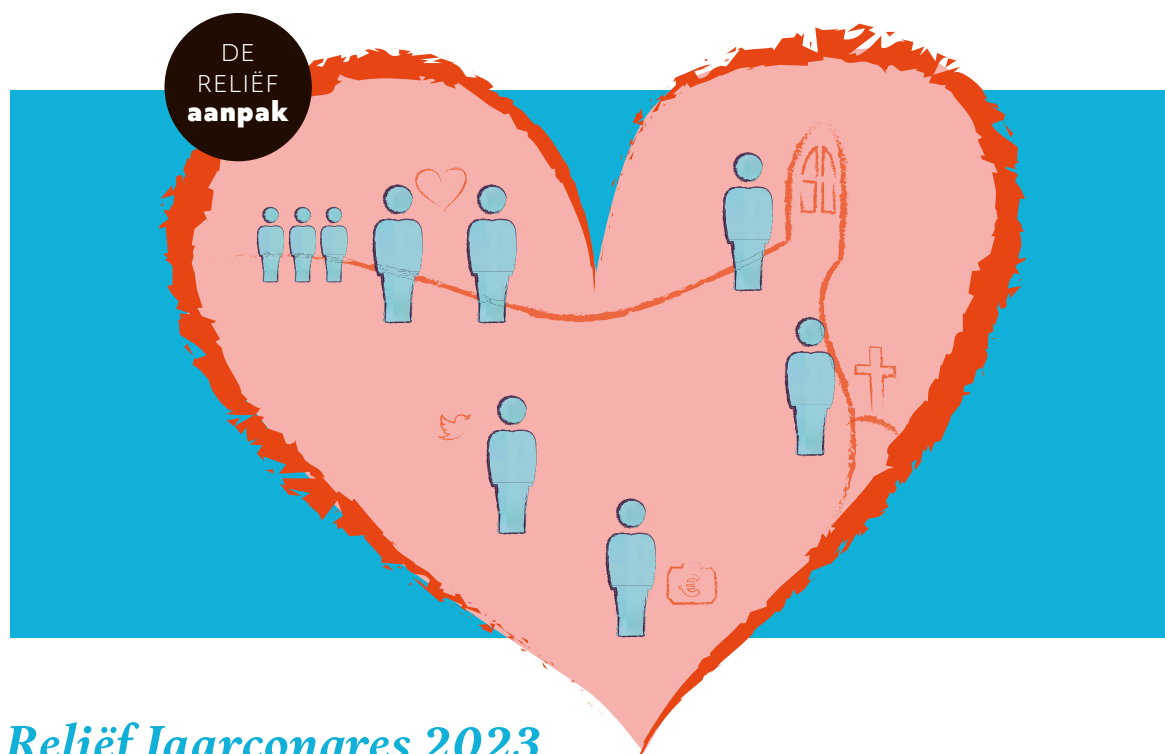
Het zijn relaties waaruit mensen kracht putten

komt wel, maar voor veel vrienden en kennissen is de afstand te groot om op bezoek te komen. Vroeger deelden ze hun problemen maar nu lukt dat niet door de taalproblemen. Hun dochter is anders geworden. Meneer Wensveen beaamt: 'Niet alles kun je met je kind delen maar we bespreken nu meer dan voorheen.'

Ik voel als therapeut mee. Bestaande relaties zijn zo krachtig maar staan onder druk. De balans die er was, is weg en het is een lastige zoektocht om weer in rustiger vaarwater te komen. Er gebeurt iets met een persoon maar alle mensen eromheen voelen de effecten. Ik teken het vaak uit: de rondjes symboliseren de mensen en de lijntjes tussen hen in zijn hun relaties.

Door mijn opleiding tot systeemtherapeut denk ik 'in lijntjes'. De mensen op zich blijven belangrijk maar de verandering in de relatie tussen mensen is vaak nog veel belangrijker, want het zijn die relaties waaruit mensen kracht putten om in een nieuwe balans door te kunnen gaan en om te gaan met onzekerheid. Kracht is misschien wel het meest essentiële in het herstel. Als therapeut ben ik maar één zo'n tijdelijk lijntje, maar ik hoop daarin iets te kunnen betekenen in het vinden van een nieuwe balans en steun bij onzekerheid.

Reliëf Jaarcongres 2023

BEZIELENDE ZORGPROFESSIONALS

DATUM vrijdag 10 maart 2023
TIJD 10.00 – 16.00 uur
LOCATIE De Schakel, Nijkerk
BIJDRAGE VAN Gor Khatchikyan, theatergroep ResonanZie

Scan de QR-code of kijk op
www.reliëf.nl/jaarcongres

reliëf
CHRISTELIJKE VERENIGING VAN ZORGAANBIEDERS

Waar wonen en zorg samenkomen

Als integraal over wonen en zorg wordt nagedacht versterkt dat de kwaliteit van het leven.
www.kykarchitecten.nl ■ [linkedin.com/company/kykarchitecten](https://www.linkedin.com/company/kykarchitecten)

KYK
ARCHITECTEN

Waar woorden tekortschieten

Henny krijgt borstkanker. Haar zus Willy fotografeert haar. Henny maakt daar weer een tekening of schilderij van. De twee zussen wilden hiermee kwetsbaarheid delen, dichtbij zijn en het onzegbare van wat Henny doormaakte in beeld brengen. **Betekenis toevoegen aan ziekte en verlies.** Henny zegt: 'Wij gingen eropuit, de natuur in, omdat ik er graag groen bij wou hebben. De natuur biedt troost, onder andere door het wisselen van de seizoenen, want dat versterkt het besef dat alles terugkomt. Troost ervaren door herkenning in de natuur. Zien dat doornen en bloesem samengaan, als twee kanten van het leven. Nieuw leven en oud leven. Doorgaan

en doodgaan. Ik had heel erg behoefte aan veiligheid en rust. We hebben dat verbeeld in een scene in een heideveld. Door elke vrijdag samen te komen en eropuit te trekken, zijn we het onzegbare gaan verbeelden in onze kunst en verwerken in onze hoofden. Dit delen hielp om uitdrukking te geven aan het onzegbare. Alles bij elkaar heeft het ons veel gebracht: het besef hoe mooi het leven is, en dat je erdoorheen komt, dat je leeft en kwetsbaar bent tegelijkertijd. Dan

besef je de levenskracht die er in ieder is, een soort van oerkracht. Je bent daarna nooit meer dezelfde.'

De expositie *Het onzegbare zichtbaar* stond onlangs in Nijmegen in het Marikenhuis, inloophuis voor iedereen die geraakt is door kanker. Het helpt om erover te praten en het zo een plaats te geven. In overleg en voor een kleine vergoeding kan Het onzegbare zichtbaar geëxposeerd worden. Informatie: hbomert@outlook.com

QUICKSCAN

MOOISTE ZORGERVARING

In 2003 is een goede vriend van me overleden. Hij had ALS. Met dertig vrienden en vriendinnen hebben we hem jarenlang dag en nacht verzorgd en verpleegd. Hierin heb ik echt veel ontvangen.

ZONDAGOCHTEND

Ik ga naar de kerk, ga zelf ook wel eens voor of neem een zondag vrij.

VERONTWAARDIGING

De manier waarop we met vluchtelingen omgaan.

Wij zakken door het ijs in de menswaardige zorg en gaan in hoger beroep als de rechter zegt dat het beter moet. Zo 'ver-ont-waarden' we onszelf.

BOEK

Eigen welzijn eerst van Roxanne van Iperen. Hoe we een hang naar zelfbehoud hebben in een verkrampde samenleving.

MOTTO

Het is de profetische taak van de kerk de waarheid te vertellen in **een samenleving die leeft in een illusie**, te rouwen in een samenleving die ontkenning toepast, gestalte te geven aan hoop in een samenleving die leeft in wanhoop. (Walter Brueggeman)

Derk Stegeman

Laat je onderbreken!

Vijftien jaar is hij nu werkzaam voor Stek, stichting voor stad en kerk in Den Haag. En nog steeds zet Derk Stegeman zich vol overtuiging in voor mensen in de marge van de samenleving. De stichting waaraan hij nu drie jaar leiding geeft werkt met veel organisaties samen in maatjesprojecten, opbouwwerk, voedseldistributie, opvang van 'ongedocumenteerde' mensen. Ze brengt kortom verbinding tussen mensen tot stand en tussen buurt en kerk.

ONZEKER BESTAAN

Derk Stegeman constateert: 'De crises van nu zijn allemaal al minstens vijftien jaar oud. Stik-

stof, woningen, armoede, vluchtelingen. Je snapt niet dat de overheid daar niet op afgerekend wordt. Gevolg is, dat we echt met de rug tegen de muur staan. Het wantrouwen naar de overheid is toegenomen (zie de kindertoeslagenaffaire) en organisaties moeten wennen aan het feit dat niet alles wordt opgelost. Die overheid kunnen we wel op dingen aanspreken, maar ze is niet altijd ontvankelijk. Bij de stikstofproblematiek zie ik onmacht, bij vluchtelingenproblematiek zelfs onwil. Dat betekent dat zowel individuen als organisaties in een onzekerder pakket zitten. We moeten weer de verbinding met elkaar zoeken en vertrouwen opbouwen. Stek is altijd van de samenwerking geweest. Wat je ziet is dat mensen die alle klappen krijgen, er nu helemaal doorheen zitten. De voorzieningen die er wél zijn, worden niet benut. Ze denken: "Ik ben me daar gek om iets in te vullen." En dat is te begrijpen.'

**DE OVERHEID IS NIET
ALTIJD ONTVANKELIJK**

VERKRAMPT

Het verschil tussen arm en rijk was al vroeg een thema voor Derk. Hij groeide op in Kameroen en verbaasde zich als achtjarige over de rijkdom in Nederland. Televisie, telefonie, zomaar elektriciteit, dat was nieuw! Nu verbaast hij zich erover hoe de samenleving verkrampt en wil vasthouden aan wat er allemaal is. 'Maar wie vasthoudt, kan zijn hand niet openen en dus niet geven en ontvangen. Zonder die basis gaan we sociaal kapot, als persoon en als samenleving.'

ONDERBREKEN

'Allerhande problemen proberen we technocratisch op te lossen. We ontwerpen systemen. Maar intussen vergeten we naar Ter Apel te gaan en naast mensen te gaan staan. Wij laten ons vaak niet onderbreken. We rennen door. Bestuurders denken al gauw in systemen en kaders om zaken op te lossen. Maar die slokken ons op. Bovendien vergaderen we teveel. De vraag is hoe je de perspectieven van degenen in nood op tafel krijgt. Dan gaat het om directe contacten. Ik ging naar Bosnië om met eigen ogen te zien hoe mensen proberen Europa binnen te komen. Dan word ik boos als ik zie hoe grenswachters vluchtelingen

**"WIE VASTHOUDT,
KAN ZIJN HAND
NIET OPENEN
EN DUS NIET GEVEN
EN ONTVANGEN."**

echt in elkaar slaan, terwijl je hier geen tenten mag opzetten omdat het niet goed is voor de veiligheid. Dat is hypocriet.

Door even stil te staan, kan er iets anders binnen komen. De aardbevingsproblematiek is gekanteld toen we écht binnen lieten komen wat daar gebeurde, de toeslagenaffaire toen er écht gepraat werd met vaders en moeders. Je wordt vaak geleefd. Ik ook. Een kapel, zoals we hier in huis hebben, is dan belangrijk. Ook al doen we er niets. Het is een plek waar je niet vergadert. De kapel is leeg en die leegte is er om je af en toe te laten onderbreken, al is het maar één keer in de week. Dan realiseer je je weer hoeveel je rent en hoeveel het kost om de discipline te hebben je te laten onderbreken. Barmhartigheid heeft een school nodig. Barmhartigheid moet je leren. Leiderschap begint met goed luisteren en je laten onderbreken.'

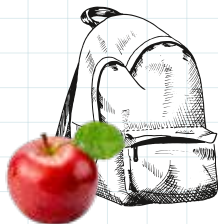
Reliëf biedt verschillende trainingen en workshops aan over verhalend werken in de zorg en over het geven van aandacht aan levensverhalen, zowel van cliënten als medewerkers. Meer weten over onze workshops, trainingen en ander scholingsaanbod? Ga naar www.reliëf.nl/trainingen of neem contact op via academie@relief.nl of 0348 748 880.

N.B.: Alle workshops en trainingen zijn ook mogelijk als incompany en op maat.

25

Januari

Terugkomdag Geestelijk Verzorger Thuis

Een boeiende trainingsdag voor geestelijk verzorgers die zich richten op begeleiding van mensen thuis. Geschikt voor zowel de geestelijk verzorgers die de training specialisatie GV thuis reeds volgden, als voor eenieder die zich nader wil oriënteren op het vak. In de ochtend wordt stilgestaan bij de vraag hoe je de zakelijke kant van het werk regelt waar je als zzp'er mee te maken krijgt. Tijdens het middagdeel staat casuïstiek uit de eigen begeleidingspraktijk centraal.

Data: 25 januari 2023

Tijd: 09.30 - 16.00 uur

Zie: <https://www.reliëf.nl/training/terugkomdag-geestelijk-verzorger-thuis/>

16

Februari

Zinvol Trainen

Je bent als geestelijk verzorger in de thuissituatie niet alleen expert in begeleiding van mensen thuis, maar kent het brede terrein van zingeving. Hoe geef je daarover training en bijscholing? Hoe kun je andere disciplines en vrijwilligers scholen op het terrein van zingeving? In deze leergang staan de basale didactische uitgangspunten centraal en oefen je met het geven van je eigen training. Zo ontdek je de uitdagingen van het trainersvak.

Data: 16 februari, 16 maart en 20 april 2023

Tijd: 09.30 en 16.00 uur

Zie: <https://www.reliëf.nl/training/zinvol-trainen-1/>

13

April

Ethiek voor bestuurders

Nieuw dit jaar in ons trainingsaanbod is de training Ethiek voor bestuurders. Zorg en ethiek zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat vraagt van bestuurders in de zorg een grote mate van sensitiviteit voor ethische vraagstukken.

Tijdens deze inspirerende dag leren bestuurders meer over ethiek en zorg en de wijze waarop ethiek een structurele plek kan krijgen binnen de zorg. Ook verkennen we ethische vragen aan de bestuurstafel en reiken we instrumenten aan om deze vraagstukken te helpen analyseren en bespreken.

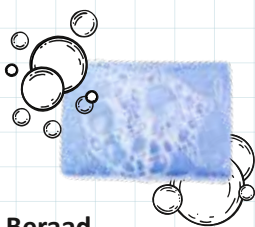
Data: 13 april en 2 november 2023

Tijd: 16.00 en 20.00 uur

Zie: <https://www.reliëf.nl/training/ethiek-voor-bestuurders-1/>

8

Juni

Opfrisdag Moreel Beraad

Ook nieuw in ons trainingsassortiment is een Opfrisdag Moreel Beraad, bedoeld voor zorgprofessionals die eerder de basistraining Moreel Beraad volgden.

Aan de hand van het Reliëf Stappenplan loop je tijdens deze opfrisdag nog eens de belangrijkste stappen door om kritisch een moreel dilemma te onderzoeken. Er wordt gerecapituleerd hoe je zorgvuldig afwegingen maakt en verantwoord besluiten neemt. Er is ruimte om inmiddels opgedane ervaring te delen en te leren van elkaar. Na deze dag ben je weer helemaal bij om in de eigen werksituatie een fris en succesvol moreel beraad te leiden.

Data: 6 juni en 15 november 2023

Tijd: 09.30 en 16.30 uur

Zie: <https://www.reliëf.nl/training/opfrisdag-moreel-beraad-1/>

6

Juni

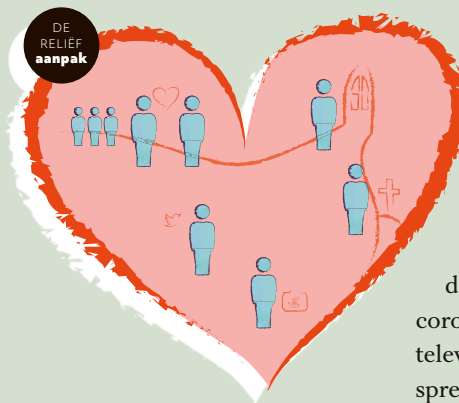
Effectief en verbindend communiceren

Jouw ideeën en belangen met betrekking tot goede zorg kunnen op gespannen voet komen te staan met die van anderen. Dan helpt effectief en verbindend communiceren jou om op een constructieve manier te overleggen, met aandacht voor zowel je eigen gevoelens en behoeften als die van de ander. Tijdens deze interactieve dag maak je kennis met de basisprincipes van verbindend communiceren en oefen je in het toepassen ervan.

Data: 8 juni en 23 november 2023

Tijd: 09.30 en 16.30 uur

Zie: <https://www.reliëf.nl/training/effectief-en-verbindend-communiceren-1/>

Jaarcongres 2023

Op vrijdag 10 maart 2023 zal in congrescentrum de Schakel te Nijkerk het Reliëf Jaarcongres plaatsvinden. Het thema is *Bezielde Zorgprofessionals*. Als vanouds kunt u van ons diverse sprekers en workshops verwachten die het thema zullen uitdiepen.

De Armeens-Nederlandse arts **Gor Khatchikyan** zal een van onze sprekers zijn. Hij is werkzaam als arts op de spoedeisende hulp. Gor vluchtte als kind naar Nederland waar hij in een asielzoekerscentrum gedurende de eerste jaren van zijn leven de Nederlandse taal en cultuur leerde kennen. Na een generaal pardon mocht hij officieel Nederlander worden

en voltooide hij vervolgens een studie geneeskunde aan de UvA. Gor raakte de afgelopen jaren vooral bekend door als arts tijdens de coronacrisis in diverse televisieprogramma's te spreken over de situatie op de Intensive Cares. Hij zal voor ons het thema bezielde zorgprofessionals uitdiepen vanuit zijn eigen ervaring als arts, zijn bezieling en zijn christelijke inspiratie.

Theatergroep ResonanZie

Is een collectief van theatermakers en muzikanten uit Enschede. Tijdens ons jaarcongres zullen zij met improvisatietoneel en muziek ons als publiek tonen hoe bezieling bij zorgprofessionals eruit kan zien. Door de interactie met het publiek halen zij onze verhalen naar boven en zetten ze de diverse zorgvelden en organisaties die onze vereniging rijk is op muziek.

Alles onder controle

Als ik een afdeling op loop, kom ik nog weleens verstrooid binnen met mijn tas half over mijn schouder, zoekend naar mijn sleutels of mijn telefoon. 'Alles onder controle?', vraagt een vriendelijke man. Ik glimlach ongemakkelijk en zeg verontschuldigend: 'Bijna, geef me een minuutje'. Geboren begin jaren tachtig hoor ik nog net bij de generatie van de millennials. Dat betekent dat ik altijd veel bestaanszekerheid heb gekend. Mijn leven is altijd veilig geweest, er was geen economische onzekerheid, geen oorlog, een stabiele regering, grote sociale zekerheid en een innovatief en vooruitstrevend zorgsysteem. De grenzen van die zorg zaten vooral op de grenzen van humane zorg. Spreken we nog van goede zorg als we patiënt X naar het ziekenhuis sturen met een gebroken heup? Of behandelen we de kwaal palliatief, gericht op comfort en warme zorg? Het omgaan met bestaansonzekerheid is voor mij nieuw. Er is oorlog in Europa. De energiecrisis volgt op de coronacrisis. Ik zie in mijn wijk en op de school van mijn kinderen groeiende ongelijkheid. In de zorg piept en kraakt het. Verzekeringen geven aan dat de grenzen van zorg bereikt zijn. De ene crisis is amper voorbij en de volgende staat alweer voor

Brechtje Hallo-van Bakkum is geestelijk verzorger. Zij schrijft columns over de ontmoetingen die zij heeft in de GGZ.

de deur. Het doet wat met mijn beeld van de wereld, mijn visie op gezondheid en mijn idee van het goede. Ik laat me dan ook graag voorleven door de generaties voor mij. Mijn eerste patiënten kwamen nog uit de negentiende eeuw en hadden herinneringen uit heel andere onzekere tijden. Zij spraken over boter de grens

over smokkelen, voetballen op één schoen, uit armoede verhuizen met een dozijn kinderen op een platte kar. Veel mensen herinneren zich nog woningen zonder stromend water en elektriciteit. Maar ook hun eerste auto of televisie, nog niet eens zo heel lang geleden. Zij weten als geen ander dat economische voorspoed ook zorgde voor sociale verschraling.

Het geeft lucht om te erkennen dat het een spannende tijd is. Het heeft voor mij nog nooit zo onzeker gevoeld, zeker met kleine kinderen. Voor veel mensen die nu werken in de zorg, zoals mijn generatiegenoten, is deze confrontatie met een onzeker bestaan ingewikkeld. Mijn mentoren hebben mij altijd ingepeperd: je hoeft niet alles in controle te houden, je mag je laten leiden door je patiënt. Nu, meer dan ooit, neem ik hun advies ter harte. Alles onder controle? vraag ik mezelf. Nu is mijn antwoord: weinig onder controle, misschien wel precies de bedoeling.

COLOFON

Zin in Zorg is een uitgave van Reliëf, christelijke vereniging van zorgaanbieders. Bij Reliëf zijn ongeveer 100 zorginstellingen en 150 persoonlijke leden aangesloten. De missie van Reliëf is om in verbondenheid met de christelijke traditie van caritas en naastenliefde zich in te zetten voor menslievende zorg in Nederland, voor iedereen, in het bijzonder voor mensen in sociaal kwetsbare posities. Vanuit die missie richt *Zin in Zorg* zich op zorg, ethiek en levensbeschouwing in hun onderlinge relaties. *Zin in Zorg* wordt uitgegeven in samenwerking met Stichting Fonds Cupertino, die zich inzet voor ethiek en levensbeschouwing in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking.

Zin in zorg verschijnt viermaal per jaar

ISBN:1389-6490 / Jaargang 24 / nummer 4

ABONNEMENTEN

- Lidinstellingen van Reliëf ontvangen twee exemplaren; aanvullende abonnementen kosten € 17,50 per jaar.
- Persoonlijke leden van Reliëf ontvangen het blad gratis bij hun lidmaatschap.
- Particuliere abonnementen op *Zin in Zorg* kosten € 28,00 per jaar.
- Losse nummer kosten € 7,50.

Abonnementen kunnen ieder moment van het jaar ingaan. Opzeggingen dienen voor 1 december te worden gemeld.

Advertentietarieven op aanvraag.

Redactie

Wout Huizing (voorzitter a.i.)
Aart Deddens (eindredactie)
Peter de Vries (eindredactie)
Paula Irik
Jeannet van de Kamp
Marjanne Dijk

Redactieadres

t.a.v. Redactie Zin in Zorg
Zaagmolenlaan 4
3447 GS Woerden
info@relief.nl

Telefoon

0348 748880

Grafisch ontwerp

Tineke Werkt, Deventer

Fotografie

Niek Stam
Frits Mertens
Fem Pluimers
Rina Arendse
Henny en Willy Bomert

Illustraties

Eva Gans
Jinke Koning

Uitgever/ Drukker

Uitgeverij Buijten &
Schipperheijn
Amsterdam

De redactie heeft getracht om alle rechthebbenden toestemming te vragen voor publicatie. Indien u meent gepasseerd te zijn, gelieve contact op te nemen met de redactie.

🌐 **www.relief.nl**
🐦 **@Relief.nl**
📘 **reliefvereniging**

PODCAST 'Mijn verlangen, jouw verdriet'

Als een geliefde euthanasie wil, klinkt vaak de roep om iemands autonomie te respecteren. Het getuigt van liefde om iemand zelf te laten beslissen over diens levenseinde. Stef Groenewoud, bijzonder

hoogleraar Ethiek van de gezondheidszorg, en Trijntje Scheeres-Feitsma, interim-directeur bij Reliëf en promotieonderzoeker, bespreken de rol van naasten bij euthanasie bij dementie. Hoe individueel is zo'n

beslissing? Is het ware liefde om iemand vrij te laten in zijn keuze?

DOCUMENTAIRESERIE: Kanaal Sociaal, NPO2 en NPO start

Nederland kent meer dan vijf miljoen mantelzorgers en dat worden er in de toekomst alleen maar meer. Of we het willen of niet, mantelzorg is de hoeksteen van ons zorgsysteem. Die mantelzorg vraagt veel en brengt veel

onzekerheden met zich mee. Hoe het ziekteverloop van de geliefde zal zijn, in hoeverre mantelzorgers het vol kunnen houden en hoe de professionele zorg geregeld moet worden in een woud van allerlei regels. Voor de

zesdelige documentaireserie Kanaal Sociaal volgden de camera's meer dan een jaar de levens van zes Deventenaren die voor een dierbare zorgen.

STAND VAN DE ZORG, Nederlandse Zorgautoriteit (NZA) Magazine

In een artikel op magazines.nza.nl maakt de NZA duidelijk wat de staat van de zorg is in 2022. We bereiken een kritisch punt waarop mensen lang niet altijd meer de zorg krijgen die zij nodig hebben. Om de

toegankelijkheid van de zorg voor iedereen in Nederland te blijven garanderen is het belangrijk dat we keuzes maken. Passende zorg is een zorg die bijdraagt aan het functioneren en de kwaliteit van het leven van mensen.

Het gaat niet alleen over ziekte, maar vooral ook over gezondheid en over kijken wat iemand nog wél kan. Het is de vraag of dit de oplossing is.

THEATERVOORSTELING 'Lang zal hij leven'

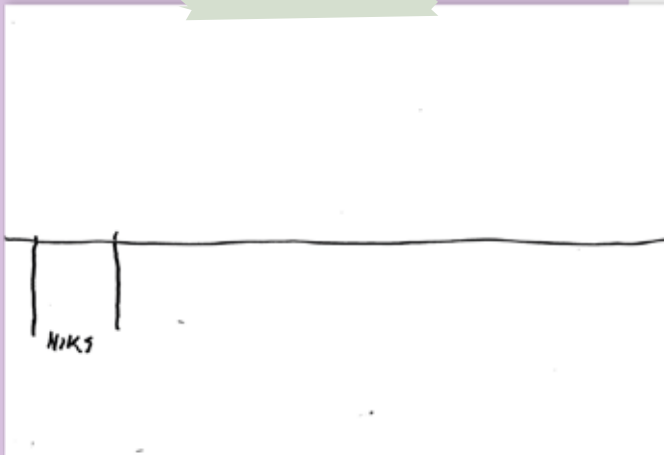
In deze voorstelling volg je als kijker Dirk-Jan en zijn naaste familie. Dirk-Jan is tachtig en in een vergevorderde dementie. De familieleden vierten Dirk-Jans verjaardag, maar had Dirk-Jan zelf niet in zijn wilsverklaring gezegd dat hij in dit stadium niet meer zou willen leven?

Met dit interactieve theaterstuk wordt ingezoomd op een moreel thema (euthanasie bij dementie) waarover uiteenlopende meningen bestaan. Het theaterstuk is geen poging een eenduidig antwoord op lastige morele vraagstukken te vinden, maar een manier

om het gesprek erover te stimuleren en verder te verdiepen.

Project 'Ieder mens is een kunstenaar' Eva Gans, illustrator en werkzaam in de zorg, laat de kunst centraal staan in haar werk met mensen met dementie. Op succesvolle wijze geeft zij tekenworkshops in zorginstellingen. Zij werkt in het project samen met Winnie van Broekhoven aan de missie om de kunst verder te brengen dan de tekentafel! iedermensiseenkunstenaar.nl

Onzeker bestaan

Helaas is er in de zorg momenteel veel onzeker. Kunst moet het vaak als een van de eerste dingen ontgelden tijdens bezuinigingen. Dit is erg jammer want juist kunst kan voor zingeving zorgen als andere zekerheden van het leven onder druk staan. Ze verruimt je blik, zoals bij de gekozen tekeningen het omdenken mooi verbeeld is, ze geeft soms luchtigheid, ze zorgt voor verbinding en ze neemt mensen even mee voorbij het alledaagse of laat juist de schoonheid van het alledaagse zien.

Tijdens de les gaf mevrouw van Wageningen aan dat ze niks kan tekenen. Het werden uiteindelijk de twee legendarische tekeningen 'Niks' en 'Toch niks'. Deze tekeningen laten zien dat ondanks de onzekerheid, er alsnog een verrassend resultaat bereikt kan worden juist door het, met een knipoog, maar gewoon te doen.

THEMA

Bezielde zorg-professionals

VOORUITBLIK

Op 17 maart 2020 klonk om klokslag 20 uur een nationaal applaus voor alle bezielde zorgprofessionals die zich inzetten om het coronavirus te bestrijden. Een waardering van buitenaf voor de zorg, die in dezelfde periode ook sterk bekritiseerd werd. De volgende *Zin in Zorg* gaat niet over waardering van buitenaf, maar over innerlijke drijfveren. Hoe wordt bezieling gevoed en erkend? Is er eigenlijk wel tijd om stil te staan bij bezieling? Hoe werk je onder toene-mende werkdruk aan bezielde kwaliteit?